

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

25 APRIL
1946

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

19e JAARGANG
Nº 4

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

MEDEDEELINGEN UIT DE VEREENIGING

Het Bestuur deelt door dezen mede, dat de algemeene (jaar-) vergadering zeer waarschijnlijk in de tweede helft van Mei a.s. kan worden gehouden. In die bijeenkomst zal o.m. een film der Nederlandsche Spoorwegen vertoond worden, waarbij de heer Ir. J. D. M. Bardet eene historische inleiding en toelichting zal geven.

Verdere bijzonderheden zullen in het eerstvolgende nummer van dit maandblad worden medegedeeld.

VERZOEK

In de verzameling historische afbeeldingen van het gemeente-archief ontbreken foto's van den intocht der Duitsche troepen in Utrecht op 15 Mei 1940. Spoedig na dien datum is een fotografeerverbod uitgevaardigd, maar er waren door particulieren reeds foto's genomen, o.a. op de Voorstraat. Ook opnamen van de perceelen Mariaplaats en Domplein met het bord „Ortskommandantur”, evenals portretten van de in Utrecht gefungeerd hebbende Ortskommandanten ontbreken in de collectie. Hoe zeer een en ander aan sombere jaren herinnert, toch is het voor de historische documentatie van belang, dat er afbeeldingen van bewaard blijven. Wie de bovenomschreven en andere soortgelijke, meestal wel clandestiene, foto's bezit en ze, al of niet tegen vergoeding, wil afstaan, de negatieven er van wil schenken of voor korten tijd in gebruik geven, gelieve ze te bezorgen of toe te zenden aan het gemeente-archief, Drift 27, of zich met den Archivaris in verbinding te stellen. (Tel. 10208).

VERGADERPLAATSEN DER ROOMSCH-KATHOLIEKEN IN 1647

Menigvuldig waren de klachten over allerlei „paepsche stoutigheden”, welke in de 17e eeuw in de vergaderingen van den kerkeraad der Gereformeerde kerk werden aangeheven en weerklank vonden in de gemoederen van de ambtsdragers, die ze aanhoorden.

Dikwijls werd het vuur der klachten gedoofd door de belofte van de burgemeesters of de vroedschap „op alles ordre te sullen stellen”.

Dit laatste was geen gemakkelijk te vervullen en een allerminst begeerenswaardige bezigheid.

Die ondervinding deed de „heer officier” of schout b.v. op, toen hij op 28 September 1641 doende was „om vergaderinge der Paepsgezinden te stooren”. Een volksoploop ontstond en eenigen daaruit hadden de brutaliteit twee van zijn dienaars, die aan een deur aan de wal op wacht gezet waren, te schelden voor „verclickers, schelmen, dieffleyders ¹⁾, duivels en meer andere diergelycke smadellycke woorden, smijgende de selve daerenboven met dreck”. Bovendien beloofde men ze bij voorkomende gelegenheid te sullen „affrossen”. En toen de Officier met zijn helpers aftrok werd hij „spottelick nae geroepen”.

Hoe onaangenaam die vele gebeurtenissen ook waren voor de klagers, zoowel als voor hen, die aanleiding tot dergelijke klachten gaven, wij mogen — zonder ons over die feiten te verheugen — toch wel dankbaar zijn, dat zij, nu zij eenmaal plaats gehad hebben, door notuleering te onzer kennis kunnen komen. Veel bijzonderheden, die anders onbekend zouden zijn, zijn ons nu bewaard gebleven.

Zoo kwam in de kerkeradsvergadering van 15 Februari 1647 de „groote stoutigheyt der Paapsche kloppen ²⁾ in 't catechizeren der kinderen” ter sprake, en werd besloten te overwegen, wat daartegen gedaan kon worden.

Een week later besloot men de schoolmeesters ter naaster vergadering te ontbieden en hun op te dragen om „sich naerder over die saecke te informeren”.

Zulks geschiedde eerst op 8 Maart d.a.v. Den schoolmeesters werd op het hart gedrukt „haere goede devoiren te willen continueren”, waarbij hun beloofd werd, dat de kerkeraad „de behulpellicke hand haar bieden zal”.

Weer twee weken later, 22 Maart, besloot men ter gelegenheid van de „aenstaende visitatie” bijzonder bij de schoolmeesters naar de „particularitetyten van de menighvuldige ondiensten van de Paepen ende vande cloppen”, onderzoek te doen en daarna aan de vroedschap verzoeken daartegen middelen in het werk te stellen.

Op 26 April, toen besloten werd de burgemeesters „aentesprecken over alle die prophanatien en ontheyli(gi)nghe van den Sabbath, specialyck over het rotsen en rijden van de wagenen des Sondachs 's morgens” ³⁾, kregen de afgevaardigden van den kerkeraad mede opdracht die gelegenheid te benutten om te „remonstreren de groote en excessive stouticheden vande Papisten” en, zooals reeds meer geschied was, te verzoeken, dat „daerop eens serieuselyck mochte werden gelet”. De kerkeraad werd wat ongeduldig. Ook bleef hij zelf niet rustig afwachten.

Op 3 Mei werd weer besloten, dat door elke predikant na twee weken een „pertinente lijst (zou) werden ingebracht van syn quartier, waer eenige vergaderinge of catechizatiën soude mogen werden gehouden bij de Papisten”, ten einde die gegevens aan de burgemeesters te overhandigen, om de noodige maatregelen daartegen te kunnen nemen.

Toen de twee weken verstreken waren, werd de zaak uitgesteld; de derde week eveneens. Maar tijdens deze vergadering (24 Mei) werd besloten naar prins Willem II, die in die week de stad zou bezoeken om als stadhouder gehuldigd te worden, een deputatie te zenden, om hem geluk te wenschen en „met eenen de staedt der gereformeerde religie hoochlyck” aan te bevelen, „mits mentie maeckende van de groote stoutigheyt der Papisten alhier”. Elke gelegenheid om die „stoutigheyt” ten toon te stellen nam de kerkeraad te baat.

Het was al reeds 2 Augustus geworden, toen nog weer eens besloten werd, dat iedere predikant zou aanteekenen de plaatsen „daer de Paepsche hunne conventiculen houden”.

En eindelyk, 9 Augustus, kwam de lijst voor den dag, waarom het ons te doen is en die hier volgt:

„Is geresumeert het stuck vande groote stoutigheyt der Papisten alhier, ende hebben de broederen verhaelt (soo veel haer bekent was) de notabelste plaetsen, daer in haere quartieren Paepsche conventiculen worden gehouden, naemelyck: tot Joncker Proeys met veele uitgangen; inde huysinge vande Vrouw van Montfoort; in de Nieuwe-straet tot den advocaet Vuysting; in 't huys van den heer van Braeckel by 't Hieronymi school; tot den heer van Spangen, daer specialick 's Sondaghs ten een uyre wordt gecatechizeert; aen de Verckenmarckt ende inde Koe-straat ende buyten de Catharinen poort per vices; op Clarenburch; achter Claerenburg, ende voort bij de Marien-kerck tot joncker Van Hooft, ende in dien reck voort aen inde huysinge van Canter; item tot Doctor Vande Cloes, die sijn broeder, sijnde een Paep, 't sijnen huysse heeft; tot den heer von Honcoop; tot Joffr. van Meerenburch; item advocaet Peltende advocaet Munter; bij wijlen oock tot den erfhuysmeester Schoonrewoerd; tot de vrouw van Incourt, hebbende haere uytgangen aen 't Sint Jans kerckhof, aende Voorstraet ende achter 't Vlees-huys; op Bethlehem buyten de Weerde; over 't Servaes-Clooster, ordinaris; buyten Tollesteech, in Abstede, item inde Gans-steech; achter Twee-straet tot den brouwer Wijckersloot; buyten de Wittevrouwen tot Wilmpken welbekent, ende tegen over de huysinge van d'heer Manardt zal.; de Paep Iser, eenen Jesuit, verstaet men op verscheydene plaetsen zijnen ondiens te doen”.

Zooals men ziet, een behoorlijk aantal plaatsen stond de katholieken ten dienste. En zonder twijfel is het lijstje niet volledig.

Ter afronding van het verhaal deel ik nog het volgende mede.

Het aantal vergaderplaatsen was voldoende, om — zooals besloten werd — „hier over een remonstrantie aen de Ed. Achtb. Heeren Regierders deser stadt over te leveren, met verzoek van remedie”.

Den 26en Augustus was een „remonstrantie” gereed en ter tafel. Maar het stuk werd niet in zee gezonden. De kerkeraad meende goed te doen zich eerst eens op de hoogte te stellen van den inhoud van dergelijke stukken, welke door „gedeputeerden” (blijkbaar bedoeld van de kerk) van Zuid-Holland en Zeeland aan „haere respectijve overicheden” waren aangeboden, en ook kennis te nemen van „zeecker geschrift, genoemd Anatomie etc”, dat eenige jaren te voren (in de marge staat hierbij: „Ao. 1644”) was verschenen, en daaruit een „generael en bondich vertooch” te distilleeren. (De bewoordingen, waarmede de strekking van den inhoud werd aangeduid laat ik maar achterwege.) Dat „vertooch” zou dan met de lijst aan de vroedschap overhandigd worden.

De aangewezen opstellers moesten een paar maal aangespoord worden. Eindelijk (het was al 31 Januari 1648 geworden) viel het besluit om een buitengewone vergadering te houden, om de „remonstrantie” te beoordeelen. Zij was dus blijkbaar gereed. Op 28 Februari had de lezing van het stuk plaats, en „is den broederen welgevallen”. Gecommitteerden tot de overhandiging van het stuk werden benoemd. Het stuk zelf is in het notulenboek overgeschreven: het beslaat ruim zeven folios dicht beschreven.

Gedurende de twee volgende jaren werden bij nieuwe klachten van den kerkeraad over de „stouticheden” nu ook gevoegd die over het uitblijven van de in het stuk gevraagde maatregelen. K.

1) Ten opzichte van hun bezigheid opdat oogenblik was deze betiteling — hoe goed ook bedoeld — toch minder juist.

2) Zie hierover: E. E. A. J. M. Theissing, Over klopjes en kwezels. Proefschrift. Utrecht, 1935.

3) Zie Maandblad 1943, bl. 33—36 over het „Heulen”.

UTRECHTSCHЕ DICTERSWONINGEN IV. JODOCUS VAN LODENSTEYN.

Jodocus van Lodensteyn (1620—1677), te Delft uit aanzienlijke en vermogende ouders geboren, als theologisch student te Utrecht nog eenvoudig Joost geheeten, werd in 1653 als predikant te Utrecht beroepen. Hij voelde zich daar volkomen thuis in den kleinen kring van predikanten van strengere richting, enkele Utrechtsche burgers en ook eenige vrouwen, waaronder Anna Maria van Schurman, die zich om zijn leermeester Voetius had gevormd. Dit gezelschap schuwde op het voorbeeld van de Engelsche Puriteinen alle wereldsche vermaken en hield zich alleen met geestelijke belangen bezig. Steeds hebben Voetius en Lodensteyn

geijverd tegen de pracht en overdaad, die destijds bij de Utrechtsche burgers geregeld toenamen; zij vonden hun aanhangers bij de smalle gemeente, die streng gereformeerd was, en met diepen eerbied naar beiden opzag.

Lodensteyn betrok hier een buiten de wallen gelegen woning, de buitenplaats „het Park”, waar hij tot zijn dood is blijven wonen. Het huis stond ter plaatse van de huizen nr. 24 en 25 op het Maliesingel, maar had niet den omvang van deze beide. Achter het huis strekte de tuin zich uit tot aan de Nachtegaalstraat, toen nog Nachtegaalsteeg genoemd. Rechts vielen de grenzen van het huis en den tuin vrijwel samen, maar links liep de tuin naast het huis nog door tot aan den achterkant van de huizen der Schoolstraat; dit linker deel eindigde ter hoogte van het tegenwoordige Schoolplein¹⁾. Van dezen grooten tuin heeft Lodensteyn volop genoten. Daar vond hij de eenzaamheid en de stilte, die hem zoo lief waren, kon hij zich rustig overgeven aan zijn godsdienstige overpeinzingen:

O heilig eenzaam! met God gemeenzaam!
Was ik maar met u gemeen!

Dicht bij het huis lag rechts, aan den kant van de Maliebaan, het tuinhuis, waarin Lodensteyn zijn piëtistische geestverwanten ontving. Daar zijn Prof. Voetius en Anna Maria van Schurman meermalen zijn gasten geweest.

Levenslang leed Lodensteyn onder een zwakke gezondheid, toch leefde hij als een asceet. Zomer en winter stond hij 's morgens tusschen drie en vier uur op. In het gebruik van spijzen was hij zeer matig, bijna nooit kwam er vleesch op zijn tafel, doch voor zieken liet hij in zijn keuken de lekkerste spijzen bereiden. Ongehuwd woonde hij in gezelschap van een oude en een jonge dienstmaagd, met wie hij 's ochtends en 's avonds huiselijke godsdienst-oefeningen hield. Toen in 1664 en volgende jaren besmettelijke ziekten te Utrecht duizenden slachtoffers eischten, was hij te allen tijde bereid aan ziek- en sterfbedden te verschijnen.

In 1673 behoorde Lodensteyn tot de twintig aanzienlijke burgers, die 7 Nov. uit Utrecht werden weggevoerd als onderpand voor de brandschatting van 500.000 gulden, welke de stad aan Frankrijk moest betalen. De gevangenschap op het fort Nieuw Rees bij Kleef was vol ongemakken en het duurde tot 2 Febr. 1674 eer tien wagens vol geld uit Utrecht naar Kleef vertrokken. Den volgenden dag had de uitwisseling der gijzelaars plaats en op den avond van 4 Febr. reed Lodensteyn Utrecht weer binnen.

Tijdens zijn gevangenschap dichtte de zachtmoedige man:

Zalig, zalig, niets te wezen
in ons eigen oog voor God,

eigen zin en lust te vreezen,
 steeds te rusten in ons lot,
 need'rig, kinderlijk en stil
 ons te voegen naar zijn wil.

En:

Diepe wijsheid zijn uw paden;
 wijsheid zonder eind of paal
 zijn, o hooge God, uw daden,
 zijn uw wegen allemaal!
 Zijn ze zuurheid, zijn ze zoetheid,
 wij aanbidden, zwijgen stil,
 want de wezenlijke goedheid
 maakt het goed met dat zij 't wil.

Beide liederen zijn onder de gezangen van de Nederlandsche Hervormde kerk opgenomen met nog twee andere van Lodensteyn w.o. het bekende 't Oog omhoog, het hart naar boven, hier beneden is het niet!

De bundel, waarin Lodensteyn de meeste van zijn gedichten verzamelde, heet Uyt-spanningen. Hierin komen er twee voor die betrekking hebben op Utrecht, beide van 1659. Het eerste, gedateerd op 23 Louwmaand, is een klacht over het vellen van de boomen aan de Nieuwe gracht en heet Trajectina Strages ofte de Nieuwe-gragt ontboomt:

De tijd van seventig of tagtig jaar
 Had ons de Nieuwe Gragt in 't groen gesteld!
 En ziet de tijd van zeven dagen maar
 Heeft boom en struyck en alles neergeveld:
 't Geen lange jaaren groeyden,
 Soo korte dagen roeyden.

Lodensteyn klaagt het stadsbestuur wegens deze gewelddaad aan:

Een goed besluit na rijper overleg,
 Bebolwerckt met een vaderlijke straff,
 Dat ruymden alle tegenstanden af:
 En kapten 't al als met een zeysen aff,
 't Dee dicke boomen beven,
 En kosten veel' er leven.

Op 14 Oogstmaand herdenkt Lodensteyn in „De Verlossinge des Heeren van de Vereenigde Nederlanden 's jaars 1629, door de veroveringe van Wesel”, hoe Utrecht destijds ernstig werd bedreigd door de in de Veluwe binnengevallen Spaansche troepen en toen in de stad een ware paniek heerschte:

O Utrecht! doe gy 't buyrige land
 Met krijg en vreemde gasten
 Bezet zaagt, wiens moordadige tand
 Ook u dreygd' aan te tasten;
 Wat was u 't hert benaud en ang
     Gy benaud en ang,
 Wat was u bang! Wat was u bang!
 Wat was doe 't hert u bang.

Daar zaagd gy 't branden op uwe wal,
 En hoorden 't volck vast kermen,
 En spelden in haar val uwen val,
 Ja voelden 's in 't erbermen.
 Het mes u op het hert gezet,
     Op het hert gezet,
 En geen ontzet. En geen ontzet,
 En gy zaagt geen ontzet.

Lodensteyns gedichten verschenen met melodieën, want zij waren bestemd om in de bijeenkomsten der vromen te worden gezongen. In godsdienstige gezinnen placht men den Zondag te besluiten met het zingen van een of ander lied van dezen beminde dichter. Aldus is Lodensteyn aan duizenden te Utrecht tot stichting, troost en bemoediging geweest.

Ook in ander opzicht bleef de invloed van Lodensteyn voortwerken. Dat gedurende de gansche 18e eeuw naast de losse en dartele levenswijze der zeer Franschgezinde hoogere standen het piëtisme hier in eere bleef, is aan hem te danken. In ruimen kring bleef men hem herdenken als den wakkeren en eerlijken predikant van indrukwekkende welsprekendheid, die zijn kerk en zijn godsdienst hoog boven alles stelde.

Met de verdere geschiedenis van zijn tuin en huis zijn wij onvoldoende bekend, daar de eigendoms papieren niet zijn bewaard gebleven. Lodensteyns biograaf vermeldt, dat huis en tuin later onder den naam van „het Park” tot pleziertuin zouden zijn ingericht (P. Jzn. Proost, Jodocus van Lodensteyn, Leidsche dissertatie, 1880, blz. 31). Waarschijnlijk is dit zoo op te vatten, dat deze plezier- of buitentuin zich uitstreckte over het terrein dat links van het huis lag, want het huis zelf is tot 1870 bewoond gebleven en in het begin van deze eeuw leefde nog de herinnering voort aan den grooten tuin, die zich achter dit huis tot aan de Nachtegaalstraat uitstreckte.

In 1870 is de gemeente dit terrein gaan bebouwen, de nieuwe straat kreeg den naam van Parkstraat. Heel jammer is, dat toen Lodensteyns fraaie Renaissance-huis met het aardige trapgeveltje en de hooge stoep die naar den monumentalen hoofdingang leidde,

werd afgebroken. Een gekleurde tekening van J. de Beyer, in kopergravure overgebracht door H. Spilman, aanwezig op het Gemeente-archief, bewaart de herinnering. Een afbeelding hiervan vindt men in de Utrechtsche Volksalmanak van 1850, ook bij M. J. A. de Vrijer, Lodensteyn, in de serie Uren met groote mystici, Baarn [1943]. In 1873 kocht de gemeente eenige perceelen grond „van de voormalige hofstede genaamd Het Park” ten behoeve van de aldaar op te richten school der vierde soort voor jongens. Oorspronkelijk stond deze midden in het weiland. Toen daarbij een nieuwe straat verrees, heette deze de Schoolstraat.

1) Minuutplan van het kadaster gemeente Abstede, sectie A.

AELT MET DE IJZEREN HAND

Of hij in de „wandeling” zoo geheeten heeft weet ik niet. Het was Aelt van Moerselaer, die in een „vechtelick” tegen Jan van Aernhem zijn hand verloren had. Schepenen, raden en oudermannen verleenden hem in hun vergadering van 15 Juni 1528 toestemming een „ijzeren ofte metalen hand weder te moegen doen maken ende te dragen, hem (=om zich) mede te moegen behelpen”. Het was iets bijzonders voor dien tijd, òf het werd genotuleerd, omdat de stad de kosten zou betalen. Maar er zullen wel niet veel menschen met kunsthands rondgelopen hebben. En waarom zou hij dan niet zoo genoemd zijn? K.

KLEINE MEDEDEELINGEN.

Hendrik Goudt. — Naar aanleiding van de boek aankondiging van R. van Luttervelt van J. J. ten Hove (pseud. van D. Hoek) *Het raadsel van Arend en Hendrik Goudt* in het voorlaatste nummer (blz. 14—16) wensch ik te verwijzen naar *Bode's Studien zur Geschichte der Holländischen Malerei*, waarin deze Hendrik Goudt behandelt in verband met Elsheimer, wiens vurige vereerder deze geweest is. Deze leefde met Elsheimer een groot deel van diens leven samen. Hij bespreekt Goudt's teekeningen en etsen, o.a. zeven of acht teekeningen in museum Boymans, achter op een van welke Goudt's adres staat geschreven als „An den edelen erentfesten Joncker Goudt op het janskerkhof in Utrecht”¹⁾.

Wat zijn werken betreft noemt Bode enkele teekeningen in het museum te Berlijn, „eenige menschen in gesprek” in het Brunswijker museum, en Bathseba onder den naam van Elsheimer in het bezit van den Heer van Beckerath, een kleine compositie in het Louvre (een penteekening en een moeder met kinderen in een kamer). Verder schrijft hij over zijn verhouding met Elsheimer dat hij reeds in het jaar 1608 met hem samenleefde en tot het eind van zijn leven heeft verpleegd en hem in zijn kunst min of meer heeft gevolgd.

C. A. B. van HERWERDEN.

¹⁾ Persoonlijk zijn deze teekeningen mij niet bekend.